

Elämisen laatu ja kirjastot

Kirjastot ovat erottamaton osa kirjoitus- ja lukutaitoa käyttävää, tässä lavennetussa merkityksessä kirjallista kulttuuria. Siksi kirjastohistoria ulottuu 3000 vuoden taakse. Yleisten kirjastojen osalta traditio on ajallisesti lyhyempi. Arvioijasta riippuu mihin alun ajatellaan sijoittuvan, muutamasta sadasta vuodesta on kuitenkin kyse.

Yleisen kirjaston olemassaolo perustuu siihen, että erilaisia henkisiä perusarvoja kuten esteettisiä ja teoreettisia (tiedollisia) arvoja sekä kompleksiarvoja kuten sosiaalisia ja oikeusarvoja tunnustetaan yhteiskunnassa sellaisessa keskinäisyydessä, että se johtaa yhteiseen tahtoon ylläpitää tällaista dokumenttien käyttöä mahdollistavaa ja edistävää julkista palvelulaitosta. Yhteiskunnassa vallitsevat arvot ja arvostukset ovat ohjanneet yleistä kirjastotoimintaa alusta pitäen ja siksi arvoperustainen yhteinen tahto ylläpitää yleisiä kirjastoja on muuttuvainen siinä merkityksessä, että yleisten kirjastojen instituution tehtävää painotetaan eri tavalla eri yhteiskunnallisissa oloissa.

Nykyisessä taloudellisessa ahdingossa aineelliset asiat ovat ainakin tiedotusvälineissä niin keskeisesti esillä, että on erittäin vaikeaa ellei mahdollista arvioida onko päätöksentekijöiden piirissä tapahtunut tai tapahtumassa sellaisia henkisten arvojen keskinäisyyden muutoksia, että ne muuttaisivat pysyvästi kirjastojen, erityisesti yleisten kirjastojen toimintaedellytyksiä. Se yhteinen tahto, joka realisoituu varainkäyttöä koskevien päätösten kautta, on aina jonkinasteisen kompromissin tulos. Päätöksentekijöiden työtä on suhteuttaa henkiset arvot ja yhteisön aineelliset voimavarat toisiinsa. Ratkaisut syntyvät sen mukaan, minkälaiseen kokonaisuuteen kirjastojen katsotaan kuuluvan ja miten tuota kokonaisuutta sekä kirjastoja sen osana arvotetaan. Yleensä voitolle pääsee se näkökanta, millä on suurin valta takanaan. Demokratiassa vallassa olo on vaihtuvaa.

Kirjallisessa kulttuurissa ihmiset merkitsevät ajattelemaansa, tietämänsä ja kokemaansa muistiin jollekin välineelle – dokumentiksi – jonkin toteuttamiseksi. Dokumenttien kantamat muistiinmerkinnät on käsitettävä ihmisen itsensä ulkopuolelle varastomiksi tiedoksi. Muistiinmerkinnöille

ominaista on, että ne saavat merkityksiä vain, kun ihmiset ottavat ne käyttöönsä ja muokkaavat niistä jotain heille arvokasta ja merkityksellistä. Näin ollen muistiinmerkinnöillä ei ole itsearvoa, vaan ne saavat arvon käyttönsä kautta käyttäjälleen. Se merkitsee vääjäämättä, että dokumenteilla on merkintöjen kantajina vain välinearvo, mutta vastaavasti myös lukutaidolla on vain välinearvo, sillä sekin saa arvon sen päämäärän kautta, johon sitä käytetään.

Kirjastotoiminnan kannalta nämä asiantilat ovat hankalia. Se, mikä aineistojen välityksessä konstituoituu arvoiksi, tapahtuu näiden välineiden käyttäjien elämässä – ei kirjaston elämässä. Tästä syystä kirjasto dokumenttien kokoajana ja välittäjänä näyttää omaavan vain välinearvon, mikä on vähintäänkin puolittotuus. Kirjastojen kulttuurinen merkitys perustuu siihen, että niihin koottuina muistiinmerkinnät ovat jatkuvasti saatavilla ja lukuisten henkilöiden tavoitettavissa. Kokoelmina merkintöjen vaikutus on vähintään yhtä tehokas, jopa tehokkaampi kuin esim. kertaluonteisen suullisen opetuksen vaikutus. Olennaisinta kirjastotoiminnassa on sen olemus ihmisten arvo-objektien tavoittelun mahdollistajana ja tukijana. Koska arvojen kokeminen on subjektiivista ja siinä mielessä itsen ja omaan elämismaailmaan suuntautuvaa, sekään, että jokin palvelus on tehnyt tämän kokemisen mahdolliseksi, ei useimmiten muuta henkilön käsitystä kirjastotoiminnan välineellisyydestä.

Välinenäkökulmasta katsottuna on jopa helppoa ymmärtää, että tämän päivän päättäjät Suomessa pitävät kirjastoja hyvinä säästämiskohteina: Miksi panostaa yhteisiä vähiä varoja välinetoimintaan? Kirjastotoimen olemusta koskevan näköharhan valossa, kysymys ei ole mieletön. Se on kuitenkin perustavalla tavalla virheellinen. Kohdallisempaa olisi kysyä: Miten paljon yhteisiä varoja voimme panostaa ihmisten arvo-objektien tavoittelun mahdollistavien välineiden ja palvelujen ylläpitämiseen? Näin asetettu kysymys kuulostaa mahtipontiselta juhlapuheelta. Silti juuri tästä asiasta on kyse.

Taloudelliselta kannalta dokumentteihin sidottu tiedolla (merkityksessä muistiinmerkintä) on hinta, filosofiselta kannalta sillä on arvo, itse asias-

sa kahdenlainen arvo. Tiedolla on itsearvo, kun sitä käytetään oppimiseen ja ymmärtämiseen oppimisen ja ymmärtämisen itsensä vuoksi. Kun sen sijaan tietoa käytetään jonkin muunlaisen, teoreettisen tai käytännöllisen tavoitteen saavuttamisen keinona, arvot konstituoituvat tavoitteesta ja sen saavuttamisesta käsin, eivät tiedosta käsin. Tällöin tiedolla on välinearvo. Arkielämän todellisuudessa nämä arvot sulautuvat yhteen. Tietyn tavoitteen saavuttamiseksi hankittu tieto saattaa hyvinkin konstituoitua myös itsearvoksi ja vastaavasti oppimisen ja ymmärtämisen itsensä vuoksi hankitusta tiedosta voidaan ammentaa pyrittäessä johonkin muuhun tavoitteeseen.

Käsitykseni mukaan yleiselle kirjastolle asetuu hyvin selvästi tehtävä tarjota ihmisille kanava, jossa tiedon molemmat arvooperustat ovat tavoitettavissa. Yleinen kirjasto on ihmisille kanava omaehtoiseen arvo-objektien tavoitteluun ja siten itsekasvatukseen. Muiden kanavien joukosta yleinen kirjasto erottuu erityisesti sen ominaisuutensa vuoksi, että se tarjoaa avaimia sivistyksen syventämiseen.

Nykyisin kuulee usein sanottavan, että dokumenttien ja niiden käyttäjien yhteen saattamisen tehtäväalue on tieto- ja tietoliikennetekniikan kehittyessä joutunut uusjaon kohteeksi. Seuraavaksi kysytään: Mikä on yleisten kirjastojen paikka tässä muutoksessa? Uusjaosta puhuminen vie puhujansa ajattelun harhaan. Ydinkysymys on edelleenkin: Mihin ihmiset tarvitsevat yleisiä kirjastoja?

Edellä olevan kirjoitettuani olin tyytymätön itseeni, koska en ollut osannut sisällyttää kirjaston tehtävän hahmotukseen sitä asiantilaa, että ihminen kuitenkin viime kädessä tavoittelee onnellisuutta. Sitten – hokkus pokkus – posti toi Kanavan numeron 6/1993 ja siitä löysin Olli Nuutisen artikkelin “Flow – optimaalinen kokemus” (s. 382-385), jossa hän esittelee Georg Kleinin ja Mihály Csíkszentmihályin ajattelua ja tutkimustyötä flowksi kutsutun ilmiön tiimoilta.

Flowssa on kyse elämän sisäisestä motivaatiosta ja keskittyneen toiminnan tuottamasta mielihyväsistä. Käsite flow kuvaa sitä mielentilaa, jossa ihminen on niin uppoutuneena tekemiseensä, että mikään muu ei tunnu merkitsevän mitään. Kokemus on sinänsä palkinto.

Aktiivisen hyvinolotilan hakeminen on keskeisimpiä inhimillisen toiminnan kannustimia. Flow on subjektiivinen kokemus. Se ei palvele primaarista hengissä pysymisen tai reproduktion tarvetta, mutta se, että flow on riippumaton kulttuuritaustasta,

ikästä ja sosiaalisesta asemasta, osoittaa, että sen skenaario on rakennettu hermojärjestelmään yhtä perusluontoisella tavalla kuin kieli. Siksi kaikilla ihmisillä on mahdollisuus elämän rikastuttamiseen flown avulla. – Nuutisen artikkeli antoi minulle sekä intensiivisen lukemiskokemuksen että tarvitsemani tiedon löytämisestä koituvan syvän ilon. Optimaalisen kokemuksen teoriaan tutustuminen oli optimaalinen kokemus.

Csíkszentmihályin mukaan eri yhteisöjä ja yhteiskuntiakin voidaan verrata sen pohjalta, kuinka paljon niihin sisältyy positiivisen flown mahdollisuutta. Hänen ajatuksiaan on alettu jo soveltaa elämisen laadun parantamiseen tähtävien töiden suunnitteluun.

Elämisen laadun parantamiseen kirjastotoimintakin syvimältäään tähtää. Selvimmin se käy ilmi yleisten kirjastojen varhaisvaiheiden historiasta, esimerkiksi Benjamin Franklinin tavasta perustella yleisen kirjaston ideaa siltä pohjalta, että jokaisella on oikeus oppia, tai varhaiselle työväenliikkeelle ominaisesta pyrkimyksestä parantaa jäsentensä elämisen ehtoja pääsemällä osalliseksi sivistyksestä.

Ns. koulutusyhteiskunnan kehittymisen myötä näyttää paljolti unohdetun se, että oppiminen ja sivistyksestä osalliseksi pääseminen vaativat enemmän kuin väestölle suunnatun opetuksen. Tarvitaan myös ihmisten itsenäistä ponnistelua ja tällaisen ponnistelun mielekkääksi kokemista. Kirjastojen ylläpitäminen on keino liittää ihmiset ja dokumentteihin kiinnitetty muistiinmerkinnät yhteen, jotta ihmiset voisivat tuntea paneutumisen, syventymisen ja uppoutumisen iloa. Käytännölliset hyödyt seuraavat saumattomasti mukana.

Optimaalisen kokemuksen teoria näyttää antavan kirjastofilosofialle uuden näkökulman, jota tulisi koetella. Tarvitsemme uudentyypistä kirjastofilosofiaa, sellaista, joka ankkuroituu tähän teknistyneeseen maailmaan, jossa elämme. Sen pohjalta saattaisimme kyetä viestimään päätöksentekijöille nykyistä vakuuttavammin tietoa kirjastotoimintaan sisäänrakennetuista mahdollisuuksista tuottaa ihmisille sisäistä tyydytystä monenlaisissa tilanteissa ja oloissa.

“Kyllä kansa tietää” on poliittisessa pelissä saanut monia sivumerkityksiä, mutta minkä teet? Kirjastojen käyttölukujen kasvu osoittaa, että ihmiset tietävät hakea kirjastoista elämän mielekkyyttä lisääviä lähteitä.

Helsingissä 6.9.1993

Marjatta Okko